

Existuje dvoji trvalá a opakující se inspirace v tvorbě Jany Kasalové, ke které se tato česká vizuální umělkyně vrací: mapy a zvířata.

Na pohled stěží může být dvou vzájemně si odlehlejších zdrojů představivosti. Mapa je sofistikovaný lidský výtvar nabízející sumu hotových informací, v rovině faktů i metafor. Sděluje člověku: se mnou si budeš vědět rady, nezradím tě, uvidíš. Zvíře, „němá tvář“, člověka pro změnu odkazuje k jeho temné pudové, před-rozumové minulosti – kterou, jak má člověk zato, díky svému myšlení, kultuře atd. dávno s úlevou překonal. Tak to aspoň vždycky stálo psáno v knihách počestných měšťanských autorů, historických optimistů, které se psaly a četly po celém světě před vznikem komunismu a nacismu. Později, v koncentračních táborech a plynových komorách, ne jeden historický optimista poznal na vlastní kůži, co je na jeho teoriích pravdy. O poměru mezi člověkem a zvířetem se od té doby vede spor, který je těžké pokládat za rozhodnutý.

S mapami je to podobně jako s historií. Mnozí míní, že mapa zachycuje skutečný obraz světa, podobně jako se také o historických má za to, že věrně rekonstruuje to, co kdysi bylo („nalézají“ správnou historii, uloženou kdesi v archivech). Obojí mínění se nebezpečně podobá předsudku. Jakkpak by mohla mapa zachycovat skutečnost, když od okamžiku, kdy vznikne, údaje v ní zachycené začínají stárnout? K čemu byla užitečná mapa vyobrazující Atlantidu potom, co se bájná říše potopila? Ale hlavně: Kdo rozumí mapám lépe – ten, kdo z nich bezchybně rozluští všechny vzdálenosti a měřítka, nebo ten, kdo nad nimi zatouží po vzdálených krajích tak intenzivně, že je svým vnitřním zrakem uvidí? Mapa, ten zdánlivě superracionální výtvar, je ve svém výkladu ze všeho nejvíc závislá na lidské představivosti. Dokonce do té míry, že Judith Schalansky, autorka Atlasu odlehlých ostrovů, označuje kartografii za druh poezie a zeměpisný atlas radí číst jako krásnou literaturu.

Svět map a svět zvířat se kdysi v jednom bodě dotýkaly. „Zde jsou lvi“, stálo psáno na starých rytinách všude tam, kde si staří kartografové končiny, které měli zakreslit, nedovedli představit. Kde rozum nebyl schopen sloužit, tam se jaksí sama od sebe připomněla existence původního, předracionálního světa. Staří, zdá se, nezapomínali na to, co jejich potomci v mnoha dalších generacích popírali: že kulturní nánosy nemohou zastřít prapodstatu bytosti, jež předtím, než se naučila číst, psát a milovat, byla něčím na pohled mnohem méně chvalitebným.

Pár autorů moderní doby si toho bylo vědomo. Brit David Garnett v novele Dáma v lišku popsal proměnu mladé a půvabné ženy ve zmíněné zvíře a pohnuté peripetie, jež z toho vzešly. Francouz Vercors v románu Nepřirozená zvířata odmítl lidský pocit nadřazenosti nad přírodou způsobem, který fascinuje ještě dnes, po víc než půlstoletí. A jiný Brit William Golding v románu Pán much rozchod s iluzí člověka o sobě samém dokonal: Uvnitř podle něj zůstáváme stejnými šelmami, jakými jsme byli předtím, než jsme začali dělat umění, pěstovat obilí a stavět domy.

Většina knih pojednávajících o poměru zvířecího a lidského světa vyzněla ve vášnivý odsudek lidského světa předsudků. Cesta odkrývající tyto nánosy však má smysl i bez moralistního vyústění, vlastně tím spíš. Tvorba Jany Kasalové je toho dobrým příkladem.

Mapy ji přitahovaly vždycky: jako svébytný a výtečně formalizovaný způsob dokumentace, kterým společnost vydává zprávu o sobě samé. Ani Jana Kasalová se však nespokojila jejich zjevným, prvoplánovým sdělením. Podobně jako Sigmund Freud, který kdysi v Leonardově portrétu Madony s Ježíšem a svatou Annou vytušil možnou projekci nevědomé malířovy

představy (a zprostředkovaně i celé jeho psychopatologie), zjistila také Jana Kasalová ve svém starším cyklu kreseb Tabulae Terrae, že uměleckým předpodstatněním lze z map vyčíst i něco jiného. Z portrétů krajin na ni zničehonic vykoukly předtím neviditelně ukryté zvířecí bytosti, podobně tajemné a záhadné, jako byly fantastické šelmy z antických a manýristických map a bestiářů.

Zjistila, že i ten zdánlivě nejvěcnější lidský výtvar v sobě může ukrývat dešifrovatelnou zprávu o iracionální stránce skutečnosti. Stránce, o níž původní tvůrce („kartograf“) vůbec netušil, že ji do „mapy“ také zapisuje. Ale stalo se: přišel nový tvůrce a tuto zprávu z původního díla vyčetl.

Dnešní český svět zná jedno historické téma ještě mnohem méně milované, než jsou veškerá témata ostatní. Je jím vzpomínka na vyhnání tří a půl milionu sudetských Němců v letech 1945-1946. Způsob, jakým byla tehdy v Česku uplatněna kolektivní vina a k jakým politickým a hospodářským důsledkům to potom vedlo, dodnes reflexi tématu mnoha lidem znemožňuje. Důsledkem tohoto vytěsnění je stav jakési široce sdílené a značnou část českého národa zachvacující kolektivní neurózy. Není divu, že pro autorku schopnou odkrývat „skryté“ a „iracionální“ ve „zjevném“ a „rozumném“ se právě zde otvírá zajímavé pole působnosti.

Obě její dávná hlediska se také nyní spojila. Když s posedlostí sobě vlastní začala studovat názvy někdejších německých a po roce 1945 zrušených obcí, překvapilo ji, když si uvědomila, jak často byly tyto původní názvy inspirovány zvířecím světem. Kdosi kdysi kdysi, před staletími, potkal v lese jelena, vlka nebo lišku a na paměť tohoto setkání dostalo pak místo jméno. Po zániku osady, jež jméno nesla, zbyl jen tento název zanesený v mapě.

Jana Kasalová začala pracovat s dnešními mapami česko-německého pohraničí: začerňuje v nich názvy obcí a dovádí tím do důsledku a ad absurdum proces nastartovaný v roce 1945. Prostřednictvím všech těchto radikálních negací z map opět povstávají do té doby neznámé kontury a struktury. Tak jako se umělkyni kdysi z map krajin nečekaně zobrazila v nich skrytá zvířata, tak i nyní z nově předpodstatněných map povstává sdělení, které sotva mohlo vzniknout jiným než výsostně uměleckým způsobem.

Z dnešního pohledu ty staré mapy česko-německého pohraničí lžou. Kdo se podle nich bude chtít řídit, nikam nedojde. Stejně jako však údaj v mapě neodkazuje jenom k zobrazené skutečnosti, tak ani historická informace u Jany Kasalové nepůsobí v čase jen jedním směrem, politicky, z minulosti k nám. Podobně jako se mapa, zdánlivě striktní výtvar, může stát rejdištěm metafor, lze i historii uchopit tak, že v ní neplyne jen jeden fiktivní „vývojový“ čas, ale že v ní všechny okamžiky vlastně trvají a všechny časy potom „plynou“ společně. Staré viny nejsou zapomínány. Ale umělecké sdělení, které se z nich rodí, tím není limitováno.

Pavel Kosatík